

CRUCEA - ANCORA UITATĂ A BISERICII

Preot Felix Lucian Neculai*

CROSS - FORGOTTEN ANCHOR OF THE CHURCH

Abstract:

The symbol of cross, in various forms, has been used since ancient times as a mark of the Christian religion. Based on the fact that the Church has been interpreted as the ship that leads souls to salvation on the stormy sea of this life, the cross was interpreted as the anchor placed over the church.

The existence in Dobrudja of the type of cross (with crescent) was and is interpreted as being in close relation of subordination to the Ottoman religion and authorities who dominated Dobrudja until 1878 and that would imposed this ornament at the base of cross.

The religious interpretation of the Christian believe, the existence of such cross at several churches in Tulcea, shows the perpetuation of conception about cross - Anchor of Church and the pronounced alienation towards Christian religious tradition and symbolism.

*

Key-words: cross, Christians, Dobrudja, church, decoration

Cuvinte cheie: cruci, creștini, Dobrogea, biserică, ornament

Este știut faptul că pe exterioarele unora dintre lăcașurile creștine de cult - probabil că din necesități legate de vechi sisteme de învățământ cu caracter enciclopedic - s-a admis de către biserică pictarea unor scene cu subiect laic, cum erau cele privitoare la înțelepții antichității clasice, ori alte scene ancorate în istoria contemporană, cum ar fi "Căderea Constantinopolului"...

Există însă și alte simboluri, care nu au fost încă identificate și - deci - nici lămurite. Unul dintre ele, până acum nici măcar pus în discuție, ar fi semiluna așezată sub cruce, însemn străjuind ici-colo - nu se știe de ce, nu se știe de când, nu se știe de către cine - turlele multora dintre lăcașurile noastre creștine, sau ale clopotnițelor de pe la noi.

(Silviu N. Dragomir)

Despre crucile bisericilor din Dobrogea, care încă mai au la bază un semicerc, în care unii văd o semilună, ce n-a fost înlăturat în ultimii 134 de ani de vreun ignorant care se răfuia acum, postbelic, cu religia și cu autoritățile islamice sub care Dobrogea s-a aflat vreme de 460 de ani, până în anul 1878, se crede că nu reprezintă altceva decât o formă de compromis în relațiile cu autoritățile otomane care, pe lângă interdicția de a nu fi depășită în înălțime moscheea de către biserică, ar fi impus ca și pe crucea creștină să se găsească semiluna.

Asemenea informații pot fi găsite în istoricul care premerge inventarul bisericilor tulcene, întocmit la anul 1967 din ordinul Episcopiei Dunării de Jos, din care noi facem referire aici la biserica „Sf. Voievozi” din Isaccea și la biserica „Schimbarea la Față” din Tulcea.

* Consilier cultural al Episcopiei Tulcii

Textual, la pagina 3 în istoricul bisericii „Schimbarea la Față” din Tulcea, întocmit la anul 1967 de către parohul D. Țară, se consemnează următoarele: *„Se zice că la fixarea Crucilor pe cele două turlă ale bisericii, enoriașii acestei biserici au fost obligați de către conducerea de stat locală să așeze, la baza crucii, „Semiluna turcească” care s-a făcut și se găsește și astăzi”*.

Aceeași idee este reluată însă într-o formă mult mai dezvoltată în istoricul bisericii „Sf. Voievozi” din Isaccea (pagina 1, 1967), construită în perioada 1842-1844. Reținem că parohul Motoc Petru consemnează câteva date deosebit de importante pentru reconstituirea vieții religioase a creștinilor dobrogeni, supuși ai Imperiului Otoman la mijlocul secolului al XIX-lea: *„Privitor la modul în care a fost obținut „actul de încuviințare” pentru construirea acestei biserici, bătrânul Cuzmin Ulian, din parohia noastră, ne istorisește că bunicul său după mamă, anume Iustin Bohomil, fost episcop la această biserică, a străbătut, pe jos, calea până la Constantinopol, ca să prezinte Marelui Sultan dorința scrisă a conștraților săi. Încuviințarea a fost dată în anul 1842, cu condiția de a pune pe turla bisericii semiluna turcească, alături de crucea creștină, iar biserica să nu fie mai înaltă decât geamia din Isaccea”*.

Firmanurile de construire a bisericilor „Sf. Gheorghe” și „Schimbarea la Față” din Tulcea, precum și cel al bisericii „Sf. Voievozi” din Chilia, studiate de noi, nu conțin însă sub nicio formă referințe la cruce sau la impunerea ornamentului semilunii la baza crucii.

Venerabila cercetătoare tulceană Sofia Vrabie redă cele mai cunoscute interpretări ale crucii cu semilună, vorbind despre faptul că ea poate însemna „recunoașterea puterii turcești sau că biserica este pe pământ turcesc” sau „victorie a creștinismului asupra mahomedanismului”¹.

Aparent contradictorii, cele două ipoteze conțin, parțial, adevăruri care numai reevaluate în lumina unor noi date pot genera o imagine și o interpretare corectă asupra tipului de cruce cu semilună.

Din istoricele bisericilor amintite anterior, și nu numai, precum și din discuțiile provocate pe această temă cu diferiți preoți am putut constata că o proporție importantă a clericilor din trecut și de astăzi îmbrățișează, fără prea mari semne de întrebare, teza potrivit căreia deasupra bisericilor construite în Dobrogea înainte de 1878 sub cruce se găsește semiluna, ca semn al recunoașterii autorității otomane.

Cea de-a doua ipoteză „victoria creștinismului asupra mahomedanismului” este adevărată numai dacă vorbim de bisericile construite în Dobrogea în perioada post 1878 sau, dacă vorbim de locașuri de cult anterioare anului 1878 din alte zone românești sau nu, nesupuse însă autorității otomane.

Ar fi altfel inexplicabil cum în condițiile în care creștinii din Dobrogea, mai ales cei din perioada anterioară anului 1864 - de când începe să se înregistreze o mai mare libertate religioasă pentru supușii creștini din Imperiului otoman -, deși oprimați și cu restricții clare în ceea ce privește construirea lăcașurilor de cult (lungime, înălțime, materiale de construcție, aprobări speciale obținute greu, chiar și cu bani grei de creștinii influenți) ar fi putut să așeze crucea peste semilună. Curajul și capacitatea de a specula și ingeniozitatea de a fenta autoritățile vremii sub pretextul că așa-zisa semilună așezată sub cruce ar însemna recunoașterea puterii otomane, dar ei de fapt să se fi bucurat tacit de o victorie a creștinismului asupra păgânismului nu cred că era posibilă.

Să facem însă puțin exercițiu mental și să ne întoarcem în Dobrogea secolului al XIX-lea.

În contextul socio-politic și religios destul de dificil, în care creștinii erau uciși numai pentru că voiau să-și acopere biserica pentru a nu se năruie, nu ne putem închipui că a așeza crucea peste semilună constituia un fapt de trecut cu vederea.

¹ *Sfinxul Deltei, Municipiul Tulcea - ghid turistic*, Harvia, Tulcea, 2005, p. 236-237.

Istoricul Nicolae Rădulescu din Tulcea, în comentarea acestui tip de cruce, afirmă că nu poate fi vorba de un raport de subordonare a creștinismului față de islam atât timp cât crucea este deasupra semilunii. O variantă a crucii cu semilună deasupra ei nu există însă.

Iată ce găsim consemnat în volumul *1878-1928 – Cincizeci de ani de administrație românească*, Editura Cultura Națională, București, 1988, p. 594: în anul 1839, ieromonahul rus Partenie, mergând spre muntele Athos, străbate Dobrogea și „*trecând Dunărea pe la Măcin, vede biserica românilor afară din oraș, ca un hambar, făcută din scânduri, mănjită cu glod, acoperită cu olane și cu o latură deschisă, fără cruce și fără clopote. La mirarea sa, i s-a explicat că creștinul care a vrut s-o acopere a fost spânzurat. Localnicii au răspuns uimirii lui: „Dumnezeu fie lăudat! Noi suntem mulțumiți că o avem căci, de bine de rău, noi am păzit-o contra turcilor care voiau să-i pună foc”*”.

Pe teritoriul Dobrogei însă, teoria „crucea cu semilună – victoria creștinismului asupra mahomedanismului”, romanțată, sau nu, întâmpină o dificultate majoră.

Dacă presupunem că această teorie este corectă, din punct de vedere al conținutului și al interpretării istorico-religioase, atunci existența aceluiași tip de cruce în Muntenia, Oltenia și Moldova ar demonstra, inevitabil, că bisericile din aceste provincii românești s-au aflat cândva pe pământ turcesc sau au arătat supunere Porții otomane, așa cum au făcut frații lor creștini din dreapta Dunării, fapt însă inacceptabil istoric.

Pentru aceasta trebuie căutate și găsite alte explicații care să fie satisfăcătoare atât din punct de vedere religios cât și istoric.

Înainte de toate trebuie să ținem seama de următorul aspect: Crucea, pentru creștini, este, mai înainte decât orice, simbolul salvării, simbolul nădejdi în eliberare, simbolul mântuirii din păcat.

Pentru a oferi posibile explicații satisfăcătoare conceptului de „cruce cu semilună” este necesar a depăși barierele stricte ale unei interpretări unilaterale, care s-ar dovedi insuficiente prin ea însăși.

Simbolurile și semnificațiile, pildele, parabolele și alegoriile de care se folosește Biserica pentru a explica crezul său mai pe înțeles sunt absolut necesare și în cazul nostru, mai ales că vorbim despre unul dintre cele mai vechi simboluri paleocreștine. Mai mult decât atât, cum crucea, pentru a fi înțeleasă în sensul ei spiritual corect, nu trebuie despărțită de Iisus Hristos, care s-a răstignit pe ea, și mai departe, în istorie, crucea nu trebuie despărțită de Biserică – trupul lui Hristos (Efes. 5).

Încă din primele veacuri creștine, în texte precum *Omiliile clementine*, sau *Didascalia*, simbolic Biserica este văzută ca fiind corabia mântuirii. Iată ce spune *Tratatul despre Antihrist*, LIX, al lui Ipolit din Roma: „*Marea este lumea. Biserica, precum o corabie, este scuturată de valuri, dar nu scufundată, deoarece ea este condusă de un timonier experimentat, care este Hristos. Ea poartă în centru-i gloriosul învingător al morții, ca și cum ar purta crucea lui Hristos...*”².

Legătura intrinsecă dintre Biserică și Cruce este tot atât de evidentă ca cea dintre navă (corabie) și catarg sau ancoră, crucea fiind identificată realmente în aceste două ultime elemente încă din perioada primară a Bisericii.

În felul acesta, așezarea unei cruci zisă ”cu semilună”, însă formând în sensul cel mai evident o ancoră, reprezintă expresia cea mai fidelă a credinței Bisericii în statornicia credinței dar și „*simbolul speranței de a împărtăși fericirea veșnică*”³.

Am ajuns în punctul în care trebuie afirmat limpede faptul că vorbim, în cazul comunicării noastre, despre figura *crux dissimulata*.

² Frederik Tristan, *Primele imagini creștine*, Ed. Meridiane, București, 2002, p. 124-125.

³ *Ibidem*, p. 73.

Ideea disimulării crucii în forma unei astfel de ancore a apărut în perioada paleocreștină, în catacombe, în contextul în care religia creștină era ilicită în Imperiul roman, iar creștinii trăiau într-o permanentă stare de martiraj. Speranța unei vieți imediate, sociale și religioase stabile și favorabile creștinilor era un deziderat. Statornicia în crucea care conduce la mântuire era o credință neclintită.

Ca un arc peste timp se poate face totuși o paralelă între situația creștinilor din Imperiul roman, înainte de anul 313, și situația creștinilor dobrogeni din Imperiul otoman, înainte de anul 1878. Și unii și alții așteptau izbăvirea.

Revenind la crucile disimulate ale bisericilor din Dobrogea menționez faptul că o analiză comparativă a acestora în intervalul 1900 - 2012 ne demonstrează faptul că în această perioadă, dintr-un motiv sau altul, numărul acestora s-a diminuat considerabil, cel mai probabil din cauza îndepărtării față de tradiția creștină și a necunoașterii simbolisticii creștine.

Dacă în albumul *Bisericile clădite în județul Tulcea între 1886-1901*, București, 1901, numărul bisericilor care posedau tipul de cruce-ancoră era majoritar, astăzi numărul bisericilor ce păstrează crucea cu ancoră se situează la polul opus. Din investigațiile noastre se mai păstrează încă acest tip de cruce la 15 biserici din Episcopia Tulcii: Sf. Gheorghe, Schimbarea la Față – Tulcea, Dunavățul de Sus, Făgărașul Nou, Ceamurlia de Sus, Beidaud, Luminița, Mihail Kogălniceanu (biserica veche), Grindu (biserica veche), Plopu (biserica veche), vechile altare din Parcheș, Telița, Valea Nucarilor, Victoria, Schimbarea la Față (Tulcea).

Unic este faptul că biserica Sf. Trei Ierarhi din Tulcea, aflată în construcție, anul acesta (2012) și-a montat deasupra bisericii crucea în tipul ancoră, adusă din Ucraina.

Din totalul locașurilor de cult menționate mai sus, cu excepția bisericilor din Făgărașul Nou, Luminița, Beidaud și Plopu care sunt construite după anul 1878, celelalte biserici sunt ridicate în perioada dominației otomane asupra Dobrogei, începând cu anul 1854 (Biserica Sf. Gheorghe din Tulcea). Explicația faptului că cele 4 biserici tulcene construite după anul 1878 posedă tipul de cruce-ancoră ar putea fi aceea că pe linie tradițională, prin continuitate, aceste cruci provin de la bisericile anterioare actualelor.

O ipoteză mai puțin circulantă, preluată prin intermediul dr. Nicolae Georgescu din Tulcea de la Pr. Paul Georgescu care a slujit la Biserica Sf. Gheorghe din Tulcea între anii 1951-1978, este aceea că după plecarea turcilor din Dobrogea, în semn de biruință a creștinismului asupra islamului, bisericilor construite înainte de 1878 li s-a adăugat ornamentul care închipuie semiluna turcească.

Într-o discuție particulară purtată pe aceeași temă la biserica Sf. Gheorghe din Tulcea în data de 4 septembrie 2012 cu Pr. Vasile Selemet din Kavarna, prof. dr. Sava Sivriev de la Facultatea de Teologie din Șumen, prof. dr. Totyn Totev, bizantinolog la Universitatea din Șumen – Bulgaria, aceștia s-au exprimat că tipul de cruce-ancoră nu este foarte întâlnit în Bulgaria, ornamentul de la baza crucii fiind adăugat ulterior anului 1878.

Aria de răspândire a tipului de cruce-ancoră sau cu semilună este destul de întinsă, întâlnindu-se, din cele cunoscute de noi, în România, Rusia, Republica Moldova, Ucraina, Polonia.

Cu excepția Dobrogei, care la 1417-1484 intră efectiv în structura organizatorică a Imperiului Otoman, devenind Dar-ul Islam (casă a Islamului), niciuna dintre actualele țări care păstrează acest tip de cruce nu s-au aflat sub dominație otomană.

Atunci cum poate fi explicat faptul că noi biserici sunt construite și împodobite cu tipul de cruce cu semilună? Afară de faptul că nu este vorba de o semilună, ci de o revenire la vechiul simbolism al bisericii-navă și crucea-ancoră nu găsesc vreo altă explicație.

Trebuie luat în calcul faptul că ipotetica semilună de la baza crucilor nu este așezată conform practicii islamice, adică primul pătrar sau al doilea pătrar (ca la geamia din Ciucurova, sau ca pe pietrele funerare de pe mormintele mahomedanilor din localitate), ci este așezată mai degrabă ca partea inferioară a unei ancore.

Excepție în acest sens constituie geamiile Mahmut din Isaccea, Azizzie din Tulcea, Carol I din Constanța care au așezată semiluna în aceeași poziție ca la bisericile creștine. Până în momentul de față nu am întâlnit niciun caz în care presupusa semilună, de la baza vreunei cruci identificate, să fie poziționată altfel decât formând în sensul cel mai evident o ancoră.

Intervenția noastră trebuie receptată ca o cercetare în special pe bisericile județului Tulcea care utilizează ca instrument de investigație ipoteza de lucru și care constituie o contribuție la cunoașterea și valorizarea unora dintre cele mai importante simboluri ale creștinismului.

În același timp comunicarea se dorește a fi o pledoarie pentru conservarea acestui tip de cruce, chiar promovarea lui, ținând cont de faptul că respectă doctrina, simbolismul și tradiția Bisericii.

Necesitatea revitalizării, odată cu tipul de cruce-ancoră și a unei concepții ortodoxe asupra funcției soteriologice a Bisericii și a Crucii, se impune mai ales astăzi, când asistăm la o alienare accentuată a creștinilor față de tradiția și simbolistica religioasă creștină.

BIBLIOGRAFIE

Tristan, F., 2002, *Primele imagini creștine*, Ed. Meridiane, București.

***2005, *Sfinxul Deltei, Municipiul Tulcea - ghid turistic*, Ed. Harvia, Tulcea.

Spirescu, Fotograf

Acoperemîntul Maicei Domnului
Bis. veche

Spirescu, Fotograf

Acoperemîntul M. Domnului (DONOVET DE SUS)
Zidită 1896

Fig. 1-2. Bisericile clădite în județul Tulcea între 1886-1901, București, 1901

Spirescu, Fot

Sf. Apostoli (PARCHEȘ)
Bis. veche

Spirescu, Fotogr

P. C. Paraschiva (SATU-NOŬ pl. B)
Zidită 1896

Fig. 3-4. Bisericile clădite în județul Tulcea între 1886-1901, București, 1901

Fig. 5. Altarul vechii biserici din Parcheș,
jud. Tulcea

Fig. 6. Altarul vechii biserici din Telița,
jud. Tulcea

(foto Leonov Valeriu)

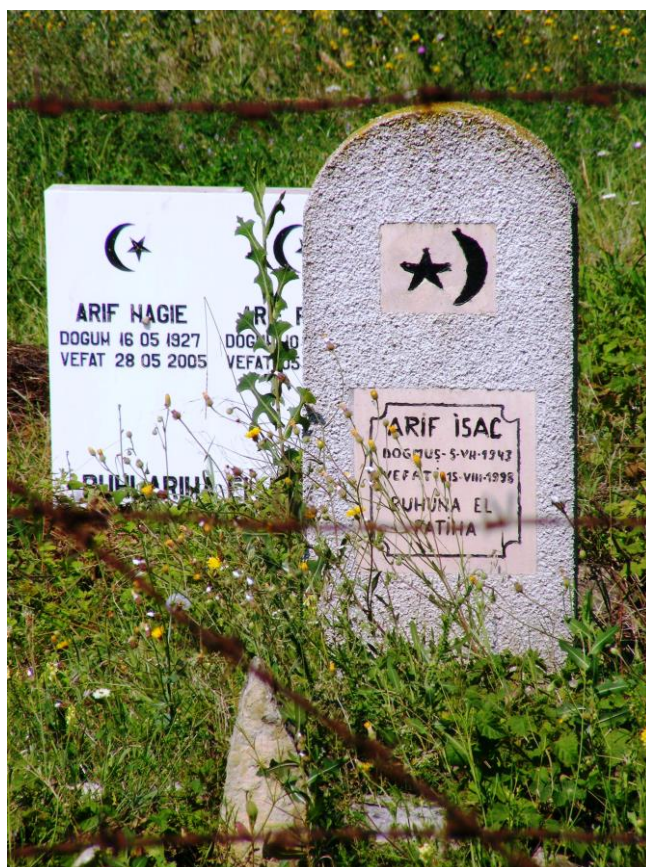

Fig. 7. Pietre funerare din cimitirul musulman
din Ciucurova, jud. Tulcea (foto Pr. Felix Neculai)

Fig.8. Minaretul geamiei din Ciucurova (1922) Fig. 9. Cupola geamiei Carol din Constanța
(foto Pr. Felix Neculai)

Fig. 10. Cruce situată pe biserica din Ceamurlia de Sus, jud. Tulcea, construită la anul 1839 Fig. 11. Cruce situată pe biserica din Dunavățul de Sus, jud. Tulcea, construită la 1896
(foto Pr. Felix Neculai)

Fig. 11. Una dintre cele 3 cruci
situate pe biserica Sf. Gheorghe
din Tulcea (construită în perioada 1854-1878)
(foto Pr. Felix Neculai)

Fig. 12. Cruci situate pe biserica din Plopu,
jud. Tulcea (construită în anul 1903)

Fig. 13. Cruce montată pe biserica
Sf. Trei Ierarhi din Tulcea în anul 2012

Fig. 14. Vechea biserică din Grindu (Pisica), jud. Tulcea (construită la anul 1875)

Fig. 15. Biserica din Făgărașul nou, jud. Tulcea (construită în perioada 1890-1897)

Fig. 16. Biserica din Luminița, jud. Tulcea (construită în anul 1887)

Fig. 17. Altarul vechii biserici din
Valea Nucarilor, jud. Tulcea

Fig. 18. Altarul vechii biserici din Victoria,
jud. Tulcea

(foto Leonov Valeriu)

Fig. 19. Fotografie din perioada 1985-1991 cu vechea biserică din Baia,
jud. Tulcea (astăzi inexistentă)

Fig. 20. Cruce neidentificată din Polonia
(sursa: Orthphoto.net)

Fig. 21. Cruce situată pe biserica Mavramol
din Galați (sf. sec. XVII – început sec. XVIII)

Fig. 22. Biserica Adormirea Maicii Domnului, Târgu Jiu
(foto Pr. Felix Neculai)